Journal Website

Legal Innovation Quarterly

Spring 2026

Volume 2, Issue 3

E-ISSN: 3115-8498

A Jurisprudential Examination of Crime Prevention and Punishment, with Emphasis on Clause 5 of Article 156 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran

Tahora Norozi *[1], Sayid Mohamad Mahdi Ahmadi[2], Ali Reza Asgari [3]

1. Ph.D. Student in Jurisprudence and Principles of Islamic Law, Faculty of Humanities, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran **(Corresponding Author)***
2. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Principles of Law, Faculty of Humanities, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
3. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Principles of Law, Faculty of Humanities, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

***Corresponding author email address:** tnoroziii@iran.ir

Extended Abstract

1. Introduction

The article, "*A Jurisprudential Examination of Crime Prevention and Punishment, with Emphasis on Clause 5 of Article 156 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran*," examines the place of crime prevention from the perspective of Islamic jurisprudence and Iranian constitutional law.

2. Research Methodology

In the first section, the concept of crime prevention is explained, and its types, including social, situational, and penal prevention, are introduced. The article explains that social prevention serves to mitigate the conditions conducive to crime by improving cultural, economic, educational, and family conditions, whereas situational prevention prevents the commission of offenses by making opportunities to commit crimes more difficult to exploit and increasing the likelihood of their detection. Penal prevention is likewise pursued through legal sanctions and the proper enforcement of punishments.

Received: 8 January 2026 - **Accepted:** 20 February 2026 - **Published:** 21 March 2026

Norouzi, Tahoura; Ahmadi, Seyed Mohammad Mehdi; and Asgari, Alireza. (2026). "A Jurisprudential Examination of Crime Prevention and Punishment, with Emphasis on Clause 5 of Article 156 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran." *Legal Innovation Quarterly*, 2(3), pp. 175-198

Doi: https://doi.org/10.22034/lir.2026.2090411.1040

© 2026 The Authors. Published by Legal Innovation Research Institute, Tehran, Iran. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

The jurisprudential foundations of crime prevention are then examined. By drawing on the Qur'an, the Sunnah, the principle of enjoining good and forbidding wrong, social responsibility, the moral reform of individuals, and religious education, the author demonstrates that, in Islamic jurisprudence, prevention is better than cure. From the perspective of Islam, reducing crime is not possible through punishment alone; rather, the moral reform of individuals, the strengthening of faith, the promotion of social justice, and public responsibility play a fundamental role in prevention.

The role of social institutions, such as the family, education, culture, and society, in crime prevention is then analyzed. The article emphasizes that the family is the first institution of upbringing, and that the proper teaching of moral values, the strengthening of religious beliefs, and the creation of a healthy social environment are considered among the most important factors in reducing criminality.

3. Research Findings

A substantial section of the article is devoted to the analysis of Clause 5 of Article 156 of the Constitution. Under this clause, one of the duties of the Judiciary is "taking appropriate measures to prevent the commission of crime and to reform offenders." By examining this constitutional provision, the author states that the Constitution does not regard prevention merely as an executive measure; rather, it considers prevention a fundamental duty of the Judiciary. It is also emphasized that achieving this objective requires cooperation from the country's other executive, cultural, and social institutions, and that the Judiciary will not be able to fully implement preventive policies on its own.

The article then compares the jurisprudential foundations with Clause 5 of Article 156 and concludes that there is a considerable degree of consistency between Islamic teachings and the Constitution of the Islamic Republic of Iran. Principles such as the moral reform of individuals, justice, social responsibility, and crime prevention are emphasized in both jurisprudential sources and the Constitution. Accordingly, the criminal policy of the Islamic Republic of Iran rests on a solid jurisprudential foundation.

4. Recommendations

Finally, the author refers to the challenges involved in implementing preventive policy, including the lack of coordination among institutions, inadequate planning, a shortage of implementation mechanisms, cultural and social problems, and limited resources.

5. Conclusion

The article concludes that the effective realization of Clause 5 of Article 156 is possible only through cooperation among the Judiciary, the Government, and

cultural and educational institutions, together with public participation, and that the development of preventive policies may have a significant impact on reducing crime, enhancing social security, and achieving justice.
Keywords: Crime prevention; Islamic jurisprudence; Islamic criminal policy; Constitution of the Islamic Republic of Iran; Article 156 of the Constitution.

Funding
This article has no financial support or funding.

Authors' Contributions
Sayid Mohamad Mahdi Ahmadi & Ali Reza Asgari: Conceptualization, data curation, validation, project administration, and resources.
Tahora Norozi: Methodology, formal analysis, writing – review & editing, investigation, writing – original draft.

Conflict of Interest
According to the authors' declaration, there is no conflict of interest regarding this article.

Ethical Considerations
This study was conducted based on the analysis of legal documents, statutes, judicial decisions, and library-based sources. It did not involve human participants, animals, or personal data; therefore, ethical approval from an institutional ethics committee was not required. Nevertheless, the authors adhered to the principles of academic integrity, research honesty, proper citation practices, and respect for intellectual property rights throughout all stages of the research.Generative artificial intelligence (AI) tools were used solely to assist with language editing, improving the structure of the manuscript, and enhancing the readability of the text. These tools did not contribute to the study design, scientific analysis, interpretation of findings, drawing of conclusions, or any research-related decision-making. The author(s) assume full responsibility for the accuracy, originality, and final content of the manuscript.

Authors' Approval
All authors have read and approved the final version of the manuscript and consent to its publication.

بهار ۱۴۰۵
دوره ۲، شمارهٔ ۳
شاپای الکترونیکی:
۳۱۱۵-۸۴۹۸

فصلنامه نوآوری حقوقی

وبسایت مجله

بررسی فقهی پیشگیری از جرم و مجازات با تأکید بر بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

طهورا نوروزی*[۱]، سید محمد مهدی احمدی[۲]، علیرضا عسگری[۳]

۱.دانشجوی دکتری رشتهٔ فقه و مبانی حقوق، دانشکدهٔ علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسندهٔ مسئول)

۲. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق، دانشکدهٔ علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

۳. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق، دانشکدهٔ علوم انسانی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران،

*ایمیل نویسندهٔ مسئول: tnoroziii@iran.i

چکیده

پیشگیری از جرم یکی از مهم‌ترین اهداف نظام‌های حقوقی معاصر به‌شمار می‌رود و در دهه‌های اخیر در سیاست جنایی کشورها جایگاه ویژه‌ای یافته است. در اندیشهٔ حقوق کیفری جدید، تمرکز صرف بر مجازات مجرمان کافی دانسته نمی‌شود و توجه به عوامل زمینه‌ساز جرم و اتخاذ تدابیر پیشگیرانه، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. در فقه اسلامی نیز پیشگیری از جرم از طریق اصلاح فرد و جامعه، تقویت ارزش‌های اخلاقی و ایجاد نظم اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. آموزه‌های قرآنی و روایی با تأکید بر تربیت فردی، مسئولیت اجتماعی و نظارت عمومی، زمینه‌های کاهش جرم و انحراف را فراهم می‌کنند. در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران نیز پیشگیری از جرم به‌عنوان یکی از وظایف مهم حاکمیت شناخته شده است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۱۵۶ وظایف قوهٔ قضائیه را بیان کرده و در بند ۵ این اصل، اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان را از وظایف اساسی این قوه دانسته است. این امر نشان‌دهندهٔ توجه قانونگذار به نقش پیشگیری در سیاست جنایی کشور است. پژوهش حاضر با روش توصیفی ـ تحلیلی و با استفاده از منابع فقهی، حقوقی و قانونی، به بررسی مبانی فقهی پیشگیری از جرم و مجازات و تحلیل جایگاه آن در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی می‌پردازد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اصل پیشگیری از جرم در فقه اسلامی ریشه‌ای عمیق دارد و بسیاری از آموزه‌های دینی در جهت کاهش زمینه‌های ارتکاب جرم و اصلاح رفتار افراد جامعه تنظیم شده است. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد که بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی انعکاسی از این مبانی فقهی است و قانونگذار با الهام از آموزه‌های اسلامی، پیشگیری از جرم را به‌عنوان یکی از وظایف اساسی قوهٔ قضائیه مطرح کرده است. درنتیجه می‌توان گفت که میان مبانی فقهی اسلام و سیاست جنایی تقنینی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هماهنگی قابل توجهی وجود دارد و تقویت رویکردهای پیشگیرانه می‌تواند نقش مهمی در کاهش جرم و تأمین امنیت اجتماعی ایفا کند.

واژه‌های کلیدی: پیشگیری از جرم، فقه اسلامی، سیاست جنایی اسلام، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۱۵۶ قانون اساسی.

دریافت‌شده در تاریخ: ۱۸ دی ۱۴۰۴، **پذیرش‌شده در تاریخ:** ۱ اسفند ۱۴۰۴، **منتشرشده در تاریخ:** ۱ فروردین ۱۴۰۵

نوروزی، طهورا؛ احمدی، سید محمد مهدی؛ عسگری، علیرضا. (۱۴۰۵). «بررسی فقهی پیشگیری از جرم و مجازات با تأکید بر بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه نوآوری حقوقی، دوره ۲، شماره ۳، صص ۱۷۵- ۱۹۸.

Doi: https://doi.org/10.22034/lir.2026.2090411.1040

© 2026 The Authors. Published by Legal Innovation Research Institute, Tehran, Iran. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

مقدمه

پیشـگیری از جرم یکی از مهم‌ترین موضـوعات در مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شـناسـی معاصر به‌شـمار می‌رود. تجربهٔ نظام‌های حقوقی مختلف نشان داده است که اتکای صرف بر مجازات برای مقـابلـه بـا جرم نمی‌تواند به‌تنهایی موجب کاهش پایدار بزهکاری در جامعه شـــود. به همین دلیل بسیاری از نظام‌های حقوقی در دهه‌های اخیر تلاش کرده‌اند با شناسایی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر در شـکل‌گیری جرم، سـیاسـت‌های پیشـگیرانه را در کنار سیاست‌های کیفری مورد توجه قرار دهند. پیشـگیری از جرم درواقع مجموعه اقداماتی اسـت که با هدف کاهش فرصت‌های ارتکاب جرم و اصـلاح شـرایط اجتماعی زمینه‌ساز بزهکاری صورت می‌گیرد. این رویکرد می‌تواند از طریق تقویت ارزش‌های اجتماعی، افزایش نظارت عمومی و ایجاد سازوکارهای حقوقی مناسب به کاهش جرائم در جامعه کمک کند. از این رو امروزه پیشـــگیری از جرم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای سـیاسـت جنایی برای تأمین نظم و امنیت اجتماعی شناخته می‌شود و در بسیاری از اسناد حقوقی و قوانین اساسی کشورها مورد توجه قرار گرفته است (سلیمی، ۱۳۸۸: ۲۵).

در سـیاست جنایی سنتی تمرکز اصلی بر مجازات مجرمان و اعمال کیفر پس از وقوع جرم قرار داشـــت. در این دیـدگـاه فرض بر این بود کـه مجازات شـــدید می‌تواند موجب بازدارندگی افراد از ارتکاب جرم شـــود. با این حال تجربهٔ عملی نشـــان داد که اتکای صـــرف به مجازات نه‌تنها قادر به ریشـه‌کن کردن جرم نیسـت، بلکه در بسـیاری از موارد به افزایش هزینه‌های نظام کیفری و گسترش جمعیـت کیفری زنـدان‌ها منجر می‌شـــود. به همین دلیل از نیمهٔ دوم قرن بیســـتم به‌تدریج رویکرد جدیدی در سـیاسـت جنایی شکل گرفت که در آن توجه به پیشگیری از جرم و کنترل عوامل جرم‌زا اهمیت بیشـتری پیدا کرد. در این رویکرد تلاش می‌شود پیش از آنکه جرم واقع شود با اتخاذ تدابیر اجتماعی، فرهنگی و حقوقی مناسـب از شـکل‌گیری شرایط جرم‌زا جلوگیری شود. بنابراین سیاست جنایی جدید به جای تمرکز صـــرف بر مجازات، مجموعه‌ای از اقدامات پیشـــگیرانه، اصـــلاحی و حمایتی را برای کاهش بزهکاری مورد توجه قرار می‌دهد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲: ۷۲).

در اندیشهٔ اسلامی نیز پیشگیری از جرم از جایگاه مهمی برخوردار است و بسیاری از آموزه‌های دینی در جهت اصـــلاح فرد و جامعه و جلوگیری از وقوع جرم تنظیم شـــده اســـت. در منابع فقهی و متون اسـلامی، تأکید فراوانی بر تربیت اخلاقی، تقویت ایمان و ایجاد نظم اجتماعی دیده می‌شـود که همگی در راسـتای کاهش رفتارهای مجرمانه در جامعه قرار دارند. اسـلام با تأکید بر مسـئولیت

فردی و اجتماعی افراد، تلاش می‌کند از طریق تقویت ارزش‌های اخلاقی و نظارت عمومی، زمینه‌های بروز جرم را کاهش دهد. نهادهایی مانند خانواده، جامعه و حکومت اسلامی نیز در این چارچوب نقش مهمی در پیشگیری از جرم ایفا می‌کنند. به عبارت دیگر در فقه اسلامی پیشگیری از جرم نه‌تنها از طریق مجازات مجرمان بلکه از طریق اصلاح شرایط اجتماعی و تربیت افراد جامعه دنبال می‌شود. این رویکرد نشان می‌دهد که آموزه‌های اسلامی در بسیاری از موارد با دیدگاه‌های نوین جرم‌شناسی و سیاست جنایی در زمینهٔ پیشگیری از جرم هماهنگی قابل توجهی دارد (ره‌پیک، ۱۳۹۰: ۷۰).

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران نیز پیشگیری از جرم به‌عنوان یکی از اهداف مهم نظام عدالت کیفری مورد توجه قرار گرفته است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که به‌عنوان مهم‌ترین سند حقوقی کشور شناخته می‌شود، چارچوب کلی وظایف نهادهای حکومتی را در زمینهٔ تأمین عدالت و امنیت اجتماعی تعیین کرده است. در این میان قوهٔ قضائیه به‌عنوان یکی از ارکان اساسی نظام حاکمیتی وظیفهٔ مهمی در تحقق عدالت و مقابله با جرم بر عهده دارد. اصل ۱۵۶ قانون اساسی وظایف این قوه را بیان می‌کند و در بند ۵ این اصل، اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان را ازجمله وظایف اساسی قوهٔ قضائیه دانسته است. درج چنین وظیفه‌ای در قانون اساسی نشان‌دهندهٔ توجه قانونگذار به اهمیت پیشگیری از جرم و نقش آن در حفظ نظم و امنیت اجتماعی است. از این رو می‌توان گفت که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با الهام از مبانی فقهی و آموزه‌های اسلامی، پیشگیری از جرم را به‌عنوان یکی از اصول اساسی سیاست جنایی کشور مورد توجه قرار داده است (هاشمی، ۱۳۹۰: ۲/ ۳۱۵).

با وجود اهمیت پیشگیری از جرم در نظام حقوقی ایران، بررسی مبانی فقهی این اصل و ارتباط آن با مقررات قانون اساسی ازجمله موضوعاتی است که نیازمند مطالعه و تحلیل دقیق است. بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به‌طور صریح بر وظیفهٔ پیشگیری از جرم تأکید کرده است، اما برای درک کامل این اصل لازم است مبانی فقهی و نظری آن نیز مورد بررسی قرار گیرد. از این رو پرسش اصلی این پژوهش آن است که پیشگیری از جرم در فقه اسلامی چه مبانی و اصولی دارد و این مبانی تا چه اندازه در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی انعکاس یافته است. بر همین اساس هدف مقالهٔ حاضر بررسی مبانی فقهی پیشگیری از جرم و مجازات و تحلیل جایگاه آن در بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است. این پژوهش با روش توصیفی ـــ تحلیلی و با

استفاده از منابع فقهی، حقوقی و قانونی تلاش می‌کند ضمن تبیین جایگاه پیشگیری در اندیشهٔ اسلامی، میزان هماهنگی آن با سیاست جنایی تقنینی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را نیز مورد بررسی قرار دهد (عمید زنجانی، ۱۳۸۵: ۲۰۵).

۱. مبانی فقهی پیشگیری از جرم در اسلام

پیشگیری از جرم در اندیشهٔ اسلامی دارای مبانی عمیق فقهی و دینی است و تنها به مجازات مجرمان پس از وقوع جرم محدود نمی‌شود. در فقه اسلامی هدف اصلی از وضع احکام شرعی، حفظ نظم اجتماعی و تأمین مصالح عمومی جامعه است. از این رو بسیاری از دستورات دینی در جهت جلوگیری از بروز رفتارهای انحرافی و مجرمانه تنظیم شده‌اند. این دستورات با تأکید بر اصلاح فرد، تقویت باورهای دینی، نظارت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری افراد، زمینه‌های ارتکاب جرم را کاهش می‌دهند. درواقع اسلام با ارائهٔ مجموعه‌ای از قواعد اخلاقی، اجتماعی و حقوقی تلاش می‌کند شرایطی فراهم آورد که در آن انسان‌ها کمتر به سوی رفتارهای مجرمانه گرایش پیدا کنند. به همین دلیل پیشگیری از جرم در فقه اسلامی مفهومی گسترده دارد و شامل اقدامات فرهنگی، تربیتی و اجتماعی نیز می‌شود. این رویکرد نشان می‌دهد که در اندیشهٔ اسلامی مقابله با جرم تنها از طریق مجازات دنبال نمی‌شود، بلکه اصلاح فرد و جامعه نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (ره‌پیک، ۱۳۹۰: ۷۰).

در منابع فقهی و متون اسلامی توجه فراوانی به عوامل شکل‌گیری جرم و راه‌های جلوگیری از آن دیده می‌شود. اسلام با تأکید بر تربیت اخلاقی، تقویت ایمان و ایجاد حس مسئولیت اجتماعی در افراد تلاش می‌کند زمینه‌های بروز جرم را کاهش دهد. بسیاری از آموزه‌های اسلامی در جهت اصلاح رفتار انسان و تقویت ارزش‌های اخلاقی بیان شده‌اند تا افراد جامعه در برابر وسوسه‌های ارتکاب جرم مقاومت بیشتری داشته باشند. در این دیدگاه انسان موجودی مسئول است که باید در چارچوب ارزش‌های دینی رفتار کند و از هرگونه ظلم و تعدی نسبت به دیگران پرهیز نماید. بنابراین پیشگیری از جرم در فقه اسلامی به معنای ایجاد شرایطی است که در آن افراد جامعه به‌دلیل باورهای دینی و اخلاقی از ارتکاب رفتارهای مجرمانه خودداری کنند. این امر از طریق آموزش ارزش‌های اخلاقی، تقویت ایمان و ایجاد نظارت اجتماعی تحقق می‌یابد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲: ۵۶).

در این چارچوب می‌توان مبانی فقهی پیشگیری از جرم را در منابع اصلی شریعت اسلامی جست‌وجو کرد. قرآن کریم به‌عنوان مهم‌ترین منبع شریعت اسلامی با تأکید بر اصلاح فرد و جامعه تلاش می‌کند انسان را از ارتکاب رفتارهای نادرست باز دارد. سنت پیامبر و ائمهٔ اطهار نیز با تأکید بر مسئولیت اجتماعی و نظارت عمومی، نقش مهمی در کاهش رفتارهای مجرمانه ایفا می‌کند. علاوه بر این، فقهای اسلامی در آثار فقهی خود به نقش حکومت و نهادهای اجتماعی در حفظ نظم عمومی و جلوگیری از وقوع جرم توجه کرده‌اند. مجموعهٔ این آموزه‌ها نشان می‌دهد که پیشگیری از جرم در اندیشهٔ اسلامی دارای مبانی نظری گسترده‌ای است و می‌تواند به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای حفظ امنیت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد (عبدالقادر عوده، ۱۳۷۶: ۲۳۵).

۱ـ۱. پیشگیری از جرم در قرآن

قرآن کریم به‌عنوان مهم‌ترین منبع شریعت اسلامی نقش اساسی در تبیین اصول اخلاقی و اجتماعی دارد. بسیاری از آموزه‌های قرآنی در جهت اصلاح رفتار انسان و جلوگیری از انحرافات اجتماعی مطرح شده‌اند و از این رو می‌توان آن‌ها را از مهم‌ترین مبانی پیشگیری از جرم در اندیشهٔ اسلامی دانست. در قرآن کریم تأکید فراوانی بر اصلاح فرد، تقویت ایمان و ایجاد نظم اجتماعی دیده می‌شود که همگی در راستای کاهش رفتارهای مجرمانه در جامعه قرار دارند. درواقع قرآن کریم با ارائهٔ مجموعه‌ای از دستورات اخلاقی و اجتماعی تلاش می‌کند انسان را به سوی رفتارهای صحیح هدایت کند و از گرایش او به رفتارهای ناهنجار و مجرمانه جلوگیری نماید. این رویکرد نشان می‌دهد که در نگاه قرآن، پیشگیری از جرم بیش از آنکه بر مجازات تکیه داشته باشد بر اصلاح درونی انسان و تربیت اخلاقی او تأکید دارد (نحل: ۹۰؛ اسراء، ۳۲).

یکی از مهم‌ترین عناصر پیشگیری از جرم در قرآن کریم تأکید بر اصلاح فرد است. قرآن کریم در آیات مختلف انسان را به اصلاح رفتار و پرهیز از ظلم و فساد دعوت می‌کند و از او می‌خواهد که در مسیر عدالت و تقوا حرکت کند. این دعوت به اصلاح فردی درواقع زمینه‌ای برای شکل‌گیری جامعه‌ای سالم و عاری از جرم فراهم می‌کند. هنگامی که افراد جامعه از نظر اخلاقی و معنوی اصلاح شوند، احتمال ارتکاب رفتارهای مجرمانه نیز کاهش می‌یابد. از این رو قرآن کریم با تأکید بر ارزش‌هایی مانند عدالت، صداقت، امانت‌داری و پرهیز از ظلم، تلاش می‌کند زمینه‌های بروز جرم را در جامعه ازمیان بردارد و نظم اجتماعی را تقویت کند (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۲۶۵).

تقوا نیز از دیگر مفاهیم اساسی در قرآن کریم است که نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد. تقوا به معنای پرهیز از گناه و رعایت حدود الهی است و در بسیاری از آیات قرآن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای رفتار صحیح معرفی شده است. فردی که دارای تقوا باشد تلاش می‌کند از ارتکاب اعمال نادرست و رفتارهای زیان‌بار برای خود و دیگران دوری کند. چنین فردی حتی در شرایطی که امکان ارتکاب جرم وجود دارد، به‌دلیل باورهای دینی و احساس مسئولیت اخلاقی از انجام آن خودداری می‌ورزد. بنابراین تقوا می‌تواند به‌عنوان عامل درونی بازدارنده‌ای عمل کند و نقش مهمی در کاهش رفتارهای مجرمانه در جامعه داشته باشد. به همین دلیل قرآن کریم بارها انسان‌ها را به تقوا و پرهیزگاری دعوت کرده است تا از این طریق جامعه‌ای سالم و عاری از فساد شکل گیرد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ۱۱۲).

در کنار اصلاح فرد و تقوا، قرآن کریم بر تربیت اخلاقی انسان نیز تأکید فراوانی دارد. بسیاری از آموزه‌های قرآنی با هدف پرورش فضایل اخلاقی در انسان بیان شده‌اند. ارزش‌هایی مانند صداقت، عدالت، گذشت، مسئولیت‌پذیری و احترام به حقوق دیگران ازجمله اصول اخلاقی مهمی هستند که در قرآن مورد تأکید قرار گرفته‌اند. تربیت اخلاقی افراد جامعه می‌تواند زمینه‌های بسیاری از رفتارهای ناهنجار و مجرمانه را ازمیان ببرد. هنگامی که افراد جامعه به اصول اخلاقی پای‌بند باشند و به حقوق دیگران احترام بگذارند، احتمال بروز جرائم مختلف نیز کاهش می‌یابد. به همین دلیل می‌توان گفت که قرآن کریم از طریق تربیت اخلاقی انسان‌ها تلاش می‌کند زمینه‌های پیشگیری از جرم را در جامعه فراهم کند (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۲۶۵).

علاوه بر این، قرآن کریم به بازدارندگی معنوی نیز توجه ویژه‌ای دارد. در بسیاری از آیات قرآن به پیامدهای اخروی اعمال انسان اشاره شده و افراد به پاسخ‌گویی در برابر اعمال خود در روز قیامت هشدار داده شده‌اند. این هشدارها درواقع نوعی بازدارندگی معنوی ایجاد می‌کنند که می‌تواند انسان را از ارتکاب رفتارهای نادرست باز دارد. هنگامی که فرد باور داشته باشد که تمامی اعمال او مورد حسابرسی قرار خواهد گرفت، احتمال ارتکاب جرم و رفتارهای ناهنجار کاهش می‌یابد. بنابراین بازدارندگی معنوی یکی از مهم‌ترین ابزارهای پیشگیری از جرم در قرآن کریم محسوب می‌شود. این شیوه از پیشگیری بر تقویت باورهای دینی و مسئولیت اخلاقی انسان تکیه دارد و تلاش می‌کند از طریق اصلاح درونی افراد، جامعه‌ای سالم و عاری از جرم ایجاد کند (زلزال: ۷ و ۸).

۱-۲. پیشگیری از جرم در سنت و فقه اسلامی

علاوه بر قرآن کریم، سنت پیامبر اسلام و ائمهٔ اطهار نیز نقش مهمی در تبیین اصول پیشگیری از جرم در جامعهٔ اسلامی دارند. در بسیاری از روایات اسلامی بر ضرورت اصلاح جامعه، نظارت عمومی و جلوگیری از گسترش فساد تأکید شده است. یکی از مهم‌ترین ابزارهای پیشگیری از جرم در سنت اسلامی اصل امر به معروف و نهی از منکر است. این اصل به معنای تشویق افراد به انجام کارهای نیک و بازداشتن آنان از رفتارهای نادرست است و نقش مهمی در حفظ سلامت اخلاقی جامعه دارد. امر به معروف و نهی از منکر درواقع نوعی نظارت اجتماعی محسوب می‌شود که از طریق آن افراد جامعه نسبت به رفتار یکدیگر حساسیت نشان می‌دهند و در صورت مشاهدهٔ انحراف تلاش می‌کنند آن را اصلاح کنند. چنین نظارتی می‌تواند بسیاری از رفتارهای مجرمانه را پیش از وقوع کنترل کند (کلینی، ۱۳۶۵: ۵/ ۵۵).

در فقه اسلامی علاوه بر نظارت اجتماعی، بر مسئولیت عمومی افراد جامعه نیز تأکید شده است. براساس آموزه‌های اسلامی هر فرد در برابر جامعهٔ خود مسئول است و باید در حفظ نظم و جلوگیری از فساد مشارکت داشته باشد. این مسئولیت اجتماعی باعث می‌شود افراد جامعه نسبت به رفتارهای ناهنجار بی‌تفاوت نباشند و در صورت مشاهدهٔ انحراف در جهت اصلاح آن اقدام کنند. چنین رویکردی می‌تواند نقش مهمی در پیشگیری از جرم ایفا کند، زیرا هنگامی که افراد جامعه نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت داشته باشند، زمینه‌های گسترش رفتارهای مجرمانه نیز کاهش می‌یابد. از این رو در سنت اسلامی مشارکت اجتماعی در حفظ نظم عمومی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (عبدالقادر عوده، ۱۳۷۶: ۲۳۵).

نقش حکومت اسلامی نیز در پیشگیری از جرم بسیار مهم است. در آثار فقهی و سیاسی اسلام تأکید شده است که یکی از وظایف اصلی حکومت، حفظ نظم عمومی و جلوگیری از گسترش فساد در جامعه است. حکومت اسلامی باید با وضع قوانین عادلانه، ایجاد نظم اجتماعی و نظارت بر اجرای احکام الهی از وقوع جرم جلوگیری کند. درواقع حکومت با ایجاد ساختارهای مناسب اجتماعی و حقوقی می‌تواند شرایطی فراهم آورد که در آن فرصت‌های ارتکاب جرم کاهش یابد. به همین دلیل در اندیشهٔ سیاسی اسلام حکومت نقش مهمی در تأمین امنیت اجتماعی و جلوگیری از رفتارهای مجرمانه برعهده دارد (ماوردی، ۱۳۸۶ق: ۱۲۰).

۱-۳. نقش نهادهای اجتماعی در پیشگیری

در کنار آموزه‌های دینی و نقش حکومت، نهادهای اجتماعی نیز در پیشگیری از جرم اهمیت زیادی دارند. یکی از مهم‌ترین این نهادها خانواده است. خانواده نخستین محیط اجتماعی است که فرد در آن رشد می‌کند و بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی را در آن فرا می‌گیرد. اگر خانواده بتواند وظیفهٔ تربیتی خود را به‌درستی انجام دهد، بسیاری از زمینه‌های انحراف و بزهکاری در افراد ازبین خواهد رفت. آموزش ارزش‌های اخلاقی، ایجاد حس مسئولیت‌پذیری و تقویت باورهای دینی در محیط خانواده می‌تواند نقش مهمی در پیشگیری از جرم داشته باشد (ابن خلدون، ۱۳۶۳: ۱۴۵).

علاوه بر خانواده، جامعه نیز در شکل‌گیری رفتار افراد نقش مهمی ایفا می‌کند. محیط اجتماعی می‌تواند بر نگرش‌ها و رفتارهای افراد تأثیر بگذارد و زمینه‌های ارتکاب جرم یا پرهیز از آن را فراهم کند. جامعه‌ای که در آن ارزش‌های اخلاقی مورد احترام قرار گیرد و افراد نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت داشته باشند، کمتر با پدیدهٔ جرم مواجه خواهد شد. بنابراین تقویت هم‌بستگی اجتماعی و افزایش مشارکت عمومی در امور اجتماعی می‌تواند نقش مهمی در کاهش رفتارهای مجرمانه داشته باشد (ره‌پیک، ۱۳۹۰: ۷۰).

درنهایت حکومت نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی وظیفه دارد با ایجاد ساختارهای حقوقی و اجتماعی مناسب از وقوع جرم جلوگیری کند. حکومت با تدوین قوانین عادلانه، ایجاد فرصت‌های برابر و نظارت بر اجرای قانون می‌تواند زمینه‌های بسیاری از جرائم را ازمیان بردارد. از این رو در سیاست جنایی اسلام نقش حکومت در پیشگیری از جرم بسیار مهم تلقی می‌شود و این نهاد باید با استفاده از ابزارهای فرهنگی، اجتماعی و حقوقی در جهت کاهش جرم و تأمین امنیت اجتماعی تلاش کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲: ۵۶).

۲. مفهوم پیشگیری از جرم در سیاست جنایی اسلام

پیشگیری از جرم در سیاست جنایی معاصر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین راهکارهای مقابله با بزهکاری شناخته می‌شود. در این رویکرد تلاش می‌شود با شناسایی عوامل زمینه‌ساز جرم و اتخاذ تدابیر مناسب، از وقوع جرم پیش از تحقق آن جلوگیری شود. سیاست جنایی در معنای عام شامل مجموعه تدابیر تقنینی، قضائی، اجرایی و اجتماعی است که به‌منظور کنترل جرم و حفظ نظم عمومی در جامعه به‌کار گرفته می‌شود. در این چارچوب پیشگیری از جرم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین

ابزارهای سیاست جنایی مورد توجه قرار می‌گیرد، زیرا هدف آن کاهش فرصت‌های ارتکاب جرم و اصلاح شرایط اجتماعی است. در اندیشهٔ اسلامی نیز سیاست جنایی تنها به تعیین مجازات برای مجرمان محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از تدابیر فرهنگی، اجتماعی و حقوقی را دربر می‌گیرد که هدف اصلی آن حفظ امنیت و سلامت جامعه است. از این رو پیشگیری از جرم در سیاست جنایی اسلام جایگاه مهمی دارد و بسیاری از آموزه‌های دینی در جهت تحقق این هدف بیان شده‌اند.

۲-۱. تعریف پیشگیری از جرم

در مطالعات جرم‌شناسی و حقوق کیفری، پیشگیری از جرم به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که با هدف جلوگیری از وقوع جرم و کاهش فرصت‌های بزهکاری در جامعه انجام می‌شود. این اقدامات می‌توانند ماهیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی یا حقوقی داشته باشند و هدف اصلی آن‌ها جلوگیری از شکل‌گیری شرایطی است که به ارتکاب جرم منجر می‌شود. به عبارت دیگر پیشگیری از جرم به معنای اتخاذ تدابیری است که با کاهش عوامل جرم‌زا و تقویت عوامل بازدارنده، احتمال وقوع جرم را در جامعه کاهش می‌دهد. این رویکرد در مقابل سیاست‌های صرفاً کیفری قرار دارد که تمرکز اصلی آن‌ها بر مجازات مجرمان پس از وقوع جرم است. درواقع پیشگیری از جرم تلاش می‌کند قبل از آنکه جرم واقع شود، با اصلاح شرایط اجتماعی و افزایش آگاهی افراد جامعه از بروز رفتارهای مجرمانه جلوگیری کند (سلیمی، ۱۳۸۸: ۲۵).

براساس دیدگاه جرم‌شناسان، پیشگیری از جرم نه‌تنها موجب کاهش میزان بزهکاری می‌شود، بلکه می‌تواند از افزایش هزینه‌های نظام عدالت کیفری نیز جلوگیری کند. هنگامی که جامعه بتواند با اتخاذ تدابیر مناسب از وقوع جرم جلوگیری کند، نیاز به اعمال مجازات‌های سنگین و گسترش نهادهای کیفری نیز کاهش می‌یابد. از این رو بسیاری از نظام‌های حقوقی در دهه‌های اخیر تلاش کرده‌اند سیاست‌های پیشگیرانه را در کنار سیاست‌های کیفری مورد توجه قرار دهند. این رویکرد درواقع نشان‌دهندهٔ تحول در سیاست جنایی معاصر است که در آن توجه به عوامل اجتماعی و فرهنگی جرم اهمیت بیشتری پیدا کرده است. در چنین دیدگاهی پیشگیری از جرم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای کنترل اجتماعی شناخته می‌شود و نقش مهمی در حفظ نظم و امنیت جامعه ایفا می‌کند (حبیب‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۰).

۲-۲. انواع پیشگیری

در مطالعات جرم‌شناسی پیشگیری از جرم به انواع مختلفی تقسیم می‌شود که هر یک از آن‌ها با استفاده از روش‌های خاصی تلاش می‌کنند از وقوع جرم جلوگیری کنند. یکی از مهم‌ترین این انواع، پیشگیری اجتماعی است. پیشگیری اجتماعی به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که با هدف اصلاح شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه انجام می‌شود تا زمینه‌های بروز جرم کاهش یابد. این نوع پیشگیری بر عواملی مانند آموزش، تربیت، کاهش نابرابری‌های اجتماعی و تقویت ارزش‌های اخلاقی تمرکز دارد. درواقع پیشگیری اجتماعی تلاش می‌کند با اصلاح ساختارهای اجتماعی و تقویت هم‌بستگی اجتماعی، از شکل‌گیری شرایطی که به بزهکاری منجر می‌شود جلوگیری کند. بسیاری از برنامه‌های آموزشی و فرهنگی که در جهت تقویت ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی انجام می‌شوند در چارچوب پیشگیری اجتماعی قرار می‌گیرند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲: ۷۲).

نوع دیگر پیشگیری از جرم، پیشگیری وضعی است. پیشگیری وضعی به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که با هدف کاهش فرصت‌های ارتکاب جرم انجام می‌شود. این نوع پیشگیری بر تغییر شرایط محیطی و فیزیکی تمرکز دارد تا ارتکاب جرم برای بزهکاران دشوارتر شود. برای مثال افزایش نظارت در مکان‌های عمومی، استفاده از فناوری‌های امنیتی و طراحی مناسب فضاهای شهری ازجمله اقداماتی هستند که می‌توانند در چارچوب پیشگیری وضعی مورد استفاده قرار گیرند. در این نوع پیشگیری تلاش می‌شود با کاهش فرصت‌های جرم و افزایش احتمال شناسایی بزهکاران، انگیزهٔ ارتکاب جرم کاهش یابد. پیشگیری وضعی در بسیاری از کشورها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای کنترل جرم مورد استفاده قرار گرفته است (اردبیلی، ۱۳۹۰: ۱/ ۱۱۵).

نوع سوم پیشگیری از جرم، پیشگیری کیفری است. در این نوع پیشگیری، استفاده از مجازات و ضمانت اجراهای قانونی به‌عنوان ابزاری برای بازدارندگی از جرم مورد توجه قرار می‌گیرد. هدف از پیشگیری کیفری این است که با تعیین مجازات برای رفتارهای مجرمانه، افراد جامعه از ارتکاب جرم باز داشته شوند. درواقع مجازات به‌عنوان یک عامل بازدارنده عمل می‌کند و می‌تواند افراد را از انجام رفتارهای مجرمانه منصرف کند. البته در سیاست جنایی جدید تأکید می‌شود که پیشگیری کیفری باید در کنار سایر روش‌های پیشگیری مورد استفاده قرار گیرد و نباید تنها ابزار مقابله با جرم تلقی شود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۲: ۷۲).

۲-۳. جایگاه پیشگیری در سیاست جنایی اسلام

در اندیشهٔ اسلامی پیشگیری از جرم جایگاه بسیار مهمی دارد و بسیاری از آموزه‌های دینی در جهت جلوگیری از بروز رفتارهای مجرمانه در جامعه بیان شـده‌اند. اسلام با تأکید بر اصلاح فرد و جامعه تلاش می‌کند زمینه‌های ارتکاب جرم را کاهش دهد و از گسترش فساد در جامعه جلوگیری کند. در این چارچوب نهادهایی مانند خانواده، جامعه و حکومت اسلامی نقش مهمی در پیشگیری از جرم ایفـا می‌کننـد. آموزه‌هـایی مانند تقوا، امر به معروف و نهی از منکر و مسـئولیت اجتماعی ازجمله ابزارهایی هسـتند که در سـیاسـت جنایی اسلام برای پیشگیری از جرم مورد استفاده قرار می‌گیرند. این آموزه‌هـا بـا تقویـت نظارت اجتماعی و افزایش مسـئولیت‌پذیری افراد جامعه، نقش مهمی در کاهش رفتارهای مجرمانه دارند (رهپیک، ۱۳۹۰: ۱۱۰).

علاوه بر این، در اندیشـهٔ سـیاسـی اسلام حکومت نیز مسئولیت مهمی در پیشگیری از جرم بر عهده دارد. حکومت اسـلامی باید با وضـع قوانین عادلانه، ایجاد نظم اجتماعی و نظارت بر اجرای احکام الهی از گسـترش جرم و فسـاد جلوگیری کند. درواقع هدف از تشـکیل حکومت در اندیشـهٔ اسـلامی تنهـا اجرای مجازات‌ها نیسـت، بلکه ایجاد جامعه‌ای عادلانه و سـالم اسـت که در آن زمینه‌های بروز جرم به حداقل برسـد. از این رو می‌توان گفت که سیاست جنایی اسلام بر ترکیبی از اقدامات پیشـگیرانه و کیفری اسـتوار است و تلاش می‌کند با استفاده از ابزارهای مختلف، امنیت و نظم اجتماعی را در جامعه برقرار سازد (عبدالقادر عوده، ۱۳۷۶: ۲۴۵).

۳. جایگاه پیشگیری از جرم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

پیشـگیری از جرم در نظام حقوقی جمهوری اسـلامی ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار اسـت و در اسـناد قانونی مختلف مورد توجه قرار گرفته است. مهم‌ترین سند حقوقی کشور یعنی قانون اساسی جمهوری اسـلامی ایران نیز به این موضوع توجه کرده و در تعیین وظایف نهادهای حاکمیتی، نقش مهمی برای پیشـگیری از جرم درنظر گرفته اسـت. قانون اساسی با تعیین وظایف قوهٔ قضائیه و سایر نهـادهای مسـئول تلاش می‌کند چارچوبی حقوقی برای مقابله با جرم و حفظ نظم اجتماعی ایجاد کند. در این چارچوب پیشـگیری از جرم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای حفظ امنیت و سلامت جامعه مورد توجه قرار گرفته است.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با الهام از مبانی فقه اسلامی و اصول عدالت اجتماعی، وظایف مختلفی را برای نهادهای حکومتی در زمینهٔ حفظ نظم و امنیت عمومی تعیین کرده است. در میان این نهادها قوهٔ قضائیه نقش اساسی در تحقق عدالت و مقابله با جرم دارد. این قوه وظیفه دارد با اجرای قوانین، رسیدگی به جرائم و اتخاذ تدابیر مناسب از گسترش بزهکاری در جامعه جلوگیری کند. درواقع قوهٔ قضائیه علاوه بر رسیدگی به جرائم و اعمال مجازات برای مجرمان، باید با اتخاذ سیاست‌های مناسب در جهت پیشگیری از وقوع جرم نیز اقدام کند. این امر نشان‌دهندهٔ آن است که در نظام حقوقی ایران توجه به پیشگیری از جرم به‌عنوان یکی از ارکان سیاست جنایی مورد تأکید قرار گرفته است.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصول مختلفی به وظایف قوهٔ قضائیه و نقش آن در حفظ نظم اجتماعی اشاره دارند. با این حال مهم‌ترین اصل در این زمینه اصل ۱۵۶ قانون اساسی است که به‌طور مستقیم وظایف و اختیارات قوهٔ قضائیه را بیان می‌کند. در این اصل علاوه بر وظایف سنتی دستگاه قضائی مانند رسیدگی به دعاوی و صدور حکم، بر موضوع پیشگیری از جرم نیز تأکید شده است. درج چنین وظیفه‌ای در قانون اساسی نشان‌دهندهٔ آن است که قانونگذار اهمیت ویژه‌ای برای پیشگیری از جرم قائل بوده و آن را یکی از وظایف اساسی قوهٔ قضائیه دانسته است.

۳-۱. بررسی اصل ۱۵۶ قانون اساسی

اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به بیان وظایف و اختیارات قوهٔ قضائیه می‌پردازد و این قوه را به‌عنوان پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی معرفی می‌کند. براساس این اصل، قوهٔ قضائیه وظیفه دارد با اجرای عدالت و رسیدگی به دعاوی، از حقوق مردم حمایت کرده و از گسترش ظلم و بی‌عدالتی در جامعه جلوگیری کند. این اصل همچنین بر استقلال قوهٔ قضائیه تأکید دارد و بیان می‌کند که این قوه باید بدون تأثیرپذیری از سایر قوا به وظایف قانونی خود عمل کند.

در اصل ۱۵۶ قانون اساسی چندین وظیفهٔ مهم برای قوهٔ قضائیه تعیین شده است که هر یک نقش مهمی در حفظ نظم و امنیت اجتماعی دارند. از جملهٔ این وظایف می‌توان به رسیدگی به تظلمات و شکایات، احیای حقوق عامه، نظارت بر حسن اجرای قوانین و کشف جرم اشاره کرد. این وظایف نشان می‌دهند که قوهٔ قضائیه علاوه بر رسیدگی به جرائم، نقش مهمی در نظارت بر

اجرای قـانون و حفظ حقوق عمومی دارد. درواقع هدف از این وظایف آن اســت که با اجرای دقیق قوانین و رسیدگی عادلانه به دعاوی، از بروز بی‌نظمی و بی‌عدالتی در جامعه جلوگیری شود.

یکی از نکات مهم در اصـل ۱۵۶ قانون اسـاسـی آن است که این اصل تنها به برخورد با جرائم پس از وقوع آن‌هـا محـدود نمی‌شـود، بلکه به موضـوع پیشـگیری از جرم نیز توجه دارد. درواقع قانونگذار با گنجاندن موضـوع پیشـگیری در این اصـل تلاش کرده است رویکردی جامع نسبت به مقابله با جرم اتخاذ کند. این رویکرد نشان می‌دهد که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تنها بر مجازات مجرمان تأکید ندارد، بلکه پیشگیری از جرم را نیز به‌عنوان یکی از وظایف مهم قوۀ قضائیه مطرح کرده اسـت. چنین دیدگاهی با رویکردهای نوین سـیاسـت جنایی که بر پیشـگیری از جرم تأکید دارند هماهنگی قابل توجهی دارد (هاشمی، ۱۳۹۰: ۲/ ۳۱۵).

۳-۲. تحلیل بند ۵ اصل ۱۵۶

در میان بندهای مختلف اصـل ۱۵۶ قانون اسـاسـی، بند پنجم این اصـل اهمیت ویژه‌ای در حوزۀ پیشگیری از جرم دارد. در این بند به‌طور صریح بیان شده است که یکی از وظایف قوۀ قضائیه اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان است. این عبارت نشان می‌دهد که قانونگذار علاوه بر توجه به مجازات مجرمان، به موضـوع اصـلاح مجرمان و جلوگیری از وقوع جرم نیز توجه داشته است.

تحلیل بند پنجم اصـل ۱۵۶ نشـان می‌دهد که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران رویکردی پیشگیرانه نسبت به مسئلۀ جرم اتخاذ کرده است. در این بند دو مفهوم مهم یعنی پیشگیری از جرم و اصـلاح مجرمان در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. این موضوع نشان‌دهندۀ آن است که سیاست جنایی مورد نظر قـانونگـذار تنها بر مجازات تأکید ندارد، بلکه اصــلاح افراد و جلوگیری از تکرار جرم نیز مورد توجـه قرار گرفته اســت. چنین رویکردی با مبانی فقه اســلامی نیز هماهنگ اســت، زیرا در آموزه‌های اسلامی نیز اصلاح فرد و جلوگیری از فساد در جامعه اهمیت فراوانی دارد.

از سـوی دیگر عبارت اقدام مناسـب برای پیشـگیری از وقوع جرم نشـان می‌دهد که قوۀ قضائیه بـایـد بـا اســتفاده از ابزارهای مختلف حقوقی، اجتماعی و فرهنگی در جهت کاهش بزهکاری در جامعه اقدام کند. این اقدامات می‌توانند شــامل برنامه‌های آموزشــی، همکاری با ســایر نهادهای اجتماعی و تدوین سـیاسـت‌های مناسـب برای کاهش عوامل جرم‌زا باشند. بنابراین بند پنجم اصل

۱۵۶ قانون اساسی چارچوبی کلی برای اقدامات پیشگیرانهٔ قوهٔ قضائیه فراهم می‌کند و این قوه را موظف می‌سازد در کنار رسیدگی به جرائم، در جهت جلوگیری از وقوع آن‌ها نیز تلاش کند (عمید زنجانی، ۱۳۸۵: ۲۰۵).

۳-۳. نقش قوهٔ قضائیه در پیشگیری از جرم

قوهٔ قضائیه به‌عنوان یکی از ارکان اساسی نظام حکومتی جمهوری اسلامی ایران نقش مهمی در پیشگیری از جرم دارد. این قوه علاوه بر وظیفهٔ رسیدگی به دعاوی و صدور احکام قضایی، مسئولیت دارد با اتخاذ تدابیر مناسب از گسترش جرم و بزهکاری در جامعه جلوگیری کند. درواقع پیشگیری از جرم یکی از مهم‌ترین وظایف این قوه در چارچوب قانون اساسی به‌شمار می‌رود.

برای تحقق این هدف، قوهٔ قضائیه باید از ابزارهای مختلفی استفاده کند. یکی از مهم‌ترین این ابزارها تدوین سیاست‌های مناسب در حوزهٔ عدالت کیفری است. این سیاست‌ها می‌توانند شامل اصلاح قوانین کیفری، توسعهٔ برنامه‌های اصلاحی برای مجرمان و افزایش همکاری با سایر نهادهای اجتماعی باشند. همچنین قوهٔ قضائیه می‌تواند با افزایش آگاهی عمومی نسبت به پیامدهای جرم و تقویت فرهنگ قانون‌مداری در جامعه، نقش مهمی در کاهش بزهکاری ایفا کند.

علاوه بر این قوهٔ قضائیه می‌تواند از طریق همکاری با نهادهای اجرایی و اجتماعی در جهت کاهش عوامل جرم‌زا اقدام کند. بسیاری از جرائم در مشکلات اجتماعی و اقتصادی ریشه دارند و مقابله با آن‌ها نیازمند همکاری میان نهادهای مختلف حکومتی است. در این میان قوهٔ قضائیه می‌تواند با ارائهٔ راهکارهای حقوقی و نظارت بر اجرای قوانین نقش مهمی در کاهش این عوامل ایفا کند. از این رو می‌توان گفت که نقش قوهٔ قضائیه در پیشگیری از جرم تنها به اقدامات قضائی محدود نمی‌شود، بلکه شامل مجموعه‌ای از اقدامات اجتماعی و فرهنگی نیز می‌شود که هدف اصلی آن‌ها حفظ نظم و امنیت جامعه است (حسینی، ۱۳۹۲: ۸۰).

٤. تطبیق مبانی فقهی با بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی

یکی از موضوعات مهم در بررسی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران، تطبیق مبانی فقهی پیشگیری از جرم با مقررات قانون اساسی است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مهم‌ترین سند حقوقی کشور بر پایهٔ مبانی اسلامی تدوین شده است و بسیاری از اصول آن

انعکاسی از آموزه‌های فقه اسلامی به‌شمار می‌رود. در این میان بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی که بر پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان تأکید دارد، ازجمله اصولی است که ارتباط نزدیکی با مبانی فقهی و آموزه‌های اسلامی دارد. درواقع پیشگیری از جرم در فقه اسلامی سابقه‌ای طولانی دارد و بسیاری از احکام شرعی در جهت جلوگیری از فساد و انحراف در جامعه تنظیم شده‌اند.

در اندیشهٔ اسلامی پیشگیری از جرم تنها به معنای جلوگیری از ارتکاب رفتارهای مجرمانه نیست، بلکه شامل مجموعه‌ای از اقدامات فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی است که با هدف اصلاح فرد و جامعه انجام می‌شود. این اقدامات می‌توانند شامل تربیت اخلاقی، تقویت ایمان، نظارت اجتماعی و ایجاد نظم در جامعه باشند. چنین رویکردی با سیاست جنایی پیشگیرانه که در حقوق معاصر مطرح شده است هماهنگی قابل توجهی دارد. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز با الهام از همین مبانی، پیشگیری از جرم را به‌عنوان یکی از وظایف مهم قوهٔ قضائیه مطرح کرده است. به همین دلیل بررسی ارتباط میان مبانی فقهی پیشگیری از جرم و بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی می‌تواند به درک بهتر سیاست جنایی اسلامی در نظام حقوقی ایران کمک کند.

از سوی دیگر، توجه قانونگذار به پیشگیری از جرم در قانون اساسی نشان می‌دهد که سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران صرفاً بر مجازات مجرمان تکیه ندارد، بلکه تلاش می‌کند با اتخاذ تدابیر مناسب از وقوع جرم جلوگیری کند. این رویکرد درواقع انعکاسی از دیدگاه اسلام دربارهٔ اصلاح جامعه و جلوگیری از گسترش فساد است. با این حال اجرای مؤثر سیاست‌های پیشگیرانه نیازمند بررسی دقیق مبانی فقهی و حقوقی این اصل و همچنین شناسایی چالش‌های موجود در مسیر اجرای آن است. در ادامه به بررسی ریشه‌های فقهی اصل پیشگیری، انطباق دیدگاه اسلام با قانون اساسی و چالش‌های اجرای این اصل پرداخته می‌شود.

٤-١. ریشه‌های فقهی اصل پیشگیری

در فقه اسلامی پیشگیری از جرم در اصول اساسی شریعت ریشه دارد که هدف آن‌ها حفظ نظم اجتماعی و جلوگیری از فساد در جامعه است. بسیاری از احکام شرعی درواقع با هدف جلوگیری از بروز رفتارهای ناهنجار و مجرمانه وضع شده‌اند. برای مثال تأکید اسلام بر تقوا، عدالت، امر به معروف و نهی از منکر و نظارت اجتماعی همگی در جهت جلوگیری از انحرافات اجتماعی و

کاهش رفتارهای مجرمانه در جامعه قرار دارند. این آموزه‌ها نشـان می‌دهند که در اندیشـهٔ اسـلامی اصلاح فرد و جامعه پیش از اعمال مجازات مورد توجه قرار گرفته است.

یکی از مهم‌ترین مبانی فقهی پیشـگیری از جرم اصـل امر به معروف و نهی از منکر است. این اصـل که از مهم‌ترین اصول اجتماعی در اسلام محسوب می‌شود، افراد جامعه را به نظارت بر رفتار یکدیگر و جلوگیری از گسترش فساد دعوت می‌کند. درواقع این اصل نوعی نظارت اجتماعی ایجاد می‌کند که می‌تواند نقش مهمی در پیشـگیری از جرم داشته باشد. هنگامی که افراد جامعه نسبت به رفتارهای نادرسـت حسـاسـیت داشـته باشند و در جهت اصلاح آن‌ها اقدام کنند، احتمال گسترش جرم و فساد در جامعه کاهش می‌یابد.

علاوه بر این، در فقه اسلامی بر نقش حکومت در حفظ نظم عمومی و جلوگیری از فساد تأکید شـده اسـت. حکومت اسـلامی موظف اسـت با وضـع قوانین عادلانه و ایجاد ساختارهای مناسب اجتماعی، زمینه‌های بروز جرم را کاهش دهد. در این چارچوب پیشـگیری از جرم یکی از وظایف مهم حکومت اسـلامی محسـوب می‌شـود. بنابراین می‌توان گفت که اصل پیشگیری از جرم که در بند ۵ اصـل ۱۵۶ قانون اساسی مطرح شده است، در مبانی فقهی و آموزه‌های اسلامی ریشه دارد و درواقع انعکاسـی از دیدگاه اسلام دربارهٔ ضرورت اصلاح جامعه و جلوگیری از گسترش فساد است (ره‌پیک، ۱۳۹۰: ۱۴۰).

٤-۲. انطباق دیدگاه اسلام با قانون اساسی

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با الهام از مبانی اسلامی تدوین شده است و بسیاری از اصول آن بازتاب‌دهندهٔ آموزه‌های فقه اسـلامی هسـتند. در این میان بند ۵ اصـل ۱۵۶ قانون اساسی که به پیشـگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان اشاره دارد، نمونه‌ای از این هماهنگی میان فقه اسلامی و نظام حقوقی کشـور است. در اندیشهٔ اسلامی پیشگیری از جرم همواره مورد توجه بوده و بسیاری از آموزه‌های دینی در جهت جلوگیری از گسترش فساد و انحراف در جامعه بیان شده‌اند.

در قانون اسـاسـی جمهوری اسـلامی ایران نیز این رویکرد مورد توجه قرار گرفته و پیشگیری از جرم به‌عنوان یکی از وظایف اسـاسـی قوهٔ قضـائیه معرفی شـده اسـت. این امر نشـان می‌دهد که قانونگذار تلاش کرده اسـت با استفاده از مبانی فقهی و آموزه‌های اسلامی، چارچوبی حقوقی برای مقابله با جرم و حفظ نظم اجتماعی ایجاد کند. درواقع قانون اسـاسـی با تأکید بر پیشگیری از جرم

نشـان می‌دهد که سـیاسـت جنایی جمهوری اسـلامی ایران تنها بر مجازات مجرمان تمرکز ندارد، بلکه تلاش می‌کند با اتخاذ تدابیر مناسب از وقوع جرم نیز جلوگیری کند.

این هماهنگی میان مبانی فقهی و مقررات قانون اساسی نشان‌دهندهٔ آن است که سیاست جنایی جمهوری اسـلامی ایران بر پایهٔ اصـول اسـلامی شکل گرفته است. در این سیاست جنایی، اصلاح فرد و جـامعـه در کنـار اعمـال مجازات مورد توجه قرار دارد. به همین دلیل می‌توان گفت که بند ۵ اصـل ۱۵۶ قانون اساسی درواقع بازتابی از آموزه‌های فقه اسلامی دربارهٔ ضرورت پیشگیری از جرم و حفظ سلامت جامعه است (فیض، ۱۳۷۵: ۱۹۵).

٤-۳. چالش‌های اجرای پیشگیری

با وجود تأکید قانون اسـاسـی بر پیشـگیری از جرم، اجرای مؤثر این اصـل در عمل با چالش‌های مختلفی روبـه‌روسـت. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها نبود هماهنگی کافی میان نهادهای مختلف مسـئول در حوزهٔ پیشـگیری از جرم اسـت. پیشگیری از جرم موضوعی چند بعدی است که نیازمند همکـاری نهـادهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و اجرایی اسـت. در صـورتی که میان این نهادها هماهنگی لازم وجود نداشته باشد، اجرای سیاست‌های پیشگیرانه با مشکلات جدی مواجه خواهد شد.

چالش دیگر در این زمینه محدود بودن امکانات و منابع لازم برای اجرای برنامه‌های پیشـگیرانه اسـت. پیشگیری از جرم نیازمند برنامه‌ریزی دقیق، آموزش عمومی و اجرای سیاست‌های اجتماعی گسـترده اسـت که تحقق آن‌ها مستلزم اختصاص منابع کافی است. در بسیاری از موارد تمرکز نظام عدالت کیفری بیشـتر بر رسـیدگی به جرائم پس از وقوع آن‌هاسـت و اقدامات پیشگیرانه کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. این مسئله می‌تواند موجب کاهش کارایی سیاست‌های پیشگیرانه شود.

از سـوی دیگر آگـاهی ناکافی برخی از افراد جامعه نسـبت به اهمیت پیشـگیری از جرم نیز می‌تواند مانعی در مسـیر اجرای این سیاست‌ها باشد. برای تحقق پیشگیری مؤثر از جرم لازم است فرهنگ قانون‌مداری و مسئولیت اجتماعی در جامعه تقویت شود. در صورتی که افراد جامعه نسبت به نقش خود در حفظ نظم اجتماعی آگاهی نداشـته باشند، اجرای برنامه‌های پیشگیرانه با دشواری بیشـتری روبه‌رو خواهد شد. بنابراین لازم است علاوه بر تقویت نهادهای مسئول، اقدامات فرهنگی

و آموزشی گسترده‌ای نیز در این زمینه انجام شود تا سیاست‌های پیشگیری از جرم بتوانند به‌طور مؤثر در جامعه اجرا شوند (رستمی، ۱۳۹۰: ۱۱۰).

نتیجه‌گیری

پیشگیری از جرم یکی از مهم‌ترین موضوعات در سیاست جنایی معاصر است و در بسیاری از نظام‌های حقوقی به‌عنوان راهکاری مؤثر برای کاهش بزهکاری مورد توجه قرار گرفته است. بررسی مبانی فقهی پیشگیری از جرم نشان می‌دهد که این مفهوم در اندیشهٔ اسلامی سابقه‌ای طولانی دارد و بسیاری از آموزه‌های دینی در جهت جلوگیری از گسترش فساد و انحراف در جامعه بیان شده‌اند. در منابع اسلامی به‌ویژه قرآن کریم و سنت پیامبر و ائمهٔ اطهار، تأکید فراوانی بر اصلاح فرد، تقویت ارزش‌های اخلاقی، مسئولیت اجتماعی و نظارت عمومی دیده می‌شود. این آموزه‌ها نشان می‌دهند که اسلام تنها به مجازات مجرمان پس از وقوع جرم توجه ندارد، بلکه تلاش می‌کند با اصلاح شرایط فردی و اجتماعی از بروز رفتارهای مجرمانه جلوگیری کند. درواقع در اندیشهٔ اسلامی پیشگیری از جرم جایگاهی اساسی دارد و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای حفظ نظم و سلامت جامعه شناخته می‌شود.

بررسی مبانی فقهی پیشگیری از جرم نشان می‌دهد که در اسلام مجموعه‌ای از عوامل فردی، اخلاقی و اجتماعی برای جلوگیری از بروز جرم مورد توجه قرار گرفته است. اصلاح فرد از طریق تربیت اخلاقی، تقویت ایمان و پرورش فضایل انسانی ازجمله مهم‌ترین این عوامل است. همچنین آموزه‌هایی مانند امر به معروف و نهی از منکر و تأکید بر مسئولیت اجتماعی افراد جامعه نقش مهمی در ایجاد نوعی نظارت عمومی دارند که می‌تواند از گسترش رفتارهای ناهنجار جلوگیری کند. در کنار این عوامل، نقش نهادهای اجتماعی مانند خانواده، جامعه و حکومت نیز در پیشگیری از جرم بسیار مهم است. این نهادها با ایجاد محیطی سالم و مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی می‌توانند زمینه‌های ارتکاب جرم را کاهش دهند و از بروز بسیاری از انحرافات اجتماعی جلوگیری کنند.

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران نیز پیشگیری از جرم مورد توجه قرار گرفته و در مهم‌ترین سند حقوقی کشور یعنی قانون اساسی جایگاه ویژه‌ای یافته است. اصل ۱۵۶ قانون اساسی وظایف قوهٔ قضائیه را بیان می‌کند و در بند پنجم این اصل بر اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان تأکید شده است. درج چنین وظیفه‌ای در قانون اساسی نشان‌دهندهٔ آن

است که قانونگذار اهمیت زیادی برای پیشگیری از جرم قائل بوده و آن را یکی از وظایف اساسی دستگاه قضائی دانسته است. این امر بیانگر آن است که سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران صرفاً بر مجازات مجرمان تمرکز ندارد، بلکه تلاش می‌کند با اتخاذ تدابیر مناسب از وقوع جرم نیز جلوگیری کند.

از سوی دیگر بررسی بند پنجم اصل ۱۵۶ نشان می‌دهد که میان مبانی فقهی اسلام و مقررات قانون اساسی هماهنگی قابل توجهی وجود دارد. در فقه اسلامی نیز همواره بر اصلاح فرد و جامعه و جلوگیری از گسترش فساد تأکید شده است. بنابراین می‌توان گفت که پیشگیری از جرم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران درواقع انعکاسی از آموزه‌های اسلامی دربارهٔ حفظ نظم اجتماعی و جلوگیری از انحرافات است. این هماهنگی میان مبانی فقهی و مقررات قانونی می‌تواند زمینهٔ مناسبی برای توسعهٔ سیاست‌های پیشگیرانه در نظام حقوقی کشور فراهم کند.

با وجود این، تحقق کامل اهداف پیشگیری از جرم نیازمند تقویت سیاست‌های پیشگیرانه در سطح جامعه است. پیشگیری از جرم موضوعی چند بعدی است که تنها با اقدامات قضائی تحقق پیدا نمی‌کند، بلکه نیازمند همکاری نهادهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و اجرایی است. برای دستیابی به این هدف لازم است علاوه بر تقویت نقش قوهٔ قضائیه، سایر نهادهای اجتماعی نیز در زمینهٔ پیشگیری از جرم مشارکت فعال داشته باشند. آموزش عمومی، تقویت ارزش‌های اخلاقی، ارتقای فرهنگ قانون‌مداری و ایجاد هماهنگی میان نهادهای مختلف ازجمله اقداماتی هستند که می‌توانند در جهت کاهش بزهکاری در جامعه مؤثر باشند.

درنهایت می‌توان گفت که پیشگیری از جرم یکی از مهم‌ترین راهکارهای تأمین امنیت اجتماعی و حفظ نظم عمومی در جامعه است. اندیشهٔ اسلامی با تأکید بر اصلاح فرد و جامعه، زمینه‌های نظری لازم برای توسعهٔ سیاست‌های پیشگیرانه را فراهم کرده و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به این مبانی، پیشگیری از جرم را به‌عنوان یکی از وظایف اساسی قوهٔ قضائیه مطرح ساخته است. از این رو تقویت سیاست‌های پیشگیرانه و گسترش اقدامات اجتماعی و فرهنگی در این زمینه می‌تواند نقش مهمی در کاهش جرائم و ایجاد جامعه‌ای سالم و امن ایفا کند.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سید محمد مهدی احمدی و علیرضا عسگری: مفهوم‌سازی، نظارت بر داده‌ها، اعتبارسنجی، مدیریت پروژه، منابع.

طهورا نوروزی: روش‌شناسی، تحلیل، نوشتن بررسی و ویرایش، تحقیق و بررسی، پیش‌نویس اصلی.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

ملاحظات اخلاقی:

این پژوهش بر پایهٔ مطالعهٔ اسناد، قوانین، رویه‌های قضائی و منابع کتابخانه‌ای انجام شده و در آن هیچ‌گونه مطالعه‌ای بر روی انسان، حیوان یا داده‌های شخصی صورت نگرفته است؛ بنابراین، اخذ تأییدیه کمیتهٔ اخلاق برای این پژوهش ضروری نبوده است. با این حال، نویسنده اصول امانت‌داری علمی، صداقت پژوهشی، استناددهی صحیح و رعایت حقوق مالکیت فکری را در تمامی مراحل پژوهش رعایت کرده است.

در تهیهٔ این مقاله از ابزارهای هوش مصنوعی مولد صرفاً برای کمک به ویرایش زبانی، بهبود ساختار نگارش و ارتقای خوانایی متن استفاده شده است. این ابزارها در طراحی پژوهش، تحلیل علمی، تفسیر یافته‌ها، استنتاج نتایج یا تصمیم‌گیری‌های پژوهشی نقشی نداشته‌اند و مسئولیت کامل صحت، اصالت و محتوای نهایی مقاله بر عهده نویسنده/نویسندگان است.

موافقت نویسندگان:

تمامی نویسندگان نسخه نهایی مقاله را مطالعه و تأیید کرده‌اند و با انتشار آن موافقت دارند.

منابع

قرآن کریم.

ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۶۳)، مقدمهٔ ابن خلدون، ترجمهٔ محمد پروین گنابادی، تهران: نگاه نشر و ترجمهٔ کتاب.

اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۰)، حقوق جزای عمومی، جلد اول، تهران: میزان.

حبیب‌زاده، محمدجعفر (۱۳۹۱)، بزه‌دیده‌شناسی و سیاست جنایی، تهران: میزان.

حسینی، سیدمحمد (۱۳۹۲)، سیاست جنایی تقنینی در جمهوری اسلامی ایران، تهران: میزان.

ره‌پیک، احمد (۱۳۹۰)، مبانی فقهی حقوق جزا، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

رستمی، محمد (۱۳۹۰)، سیاست حبس‌زدایی در حقوق کیفری ایران، تهران: میزان.

سلیمی، حسین (۱۳۸۸)، پیشگیری از جرم، تهران: میزان.

عبدالقادر عوده (۱۳۷۶)، التشریع الجنائی الاسلامی، ترجمهٔ اکبر غفوری، تهران: میزان،

عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۵)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سمت.

فیض، علی‌رضا (۱۳۷۵)، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵)، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

ماوردی، ابوالحسن علی بن محمد (۱۳۸۶ق)، الأحکام السلطانیة والولایات الدینیة، چاپ دوم، قاهره: شرکت کتابخانه و چاپخانهٔ مصطفی البابی الحلبی و اولاد.

نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین (۱۳۹۲)، سیاست جنایی، تهران: میزان.

هاشمی، سید محمد (۱۳۹۰)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، تهران: میزان.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵)، تفسیر تسنیم، قم: اسراء.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶)، تفسیر پیام قرآن، قم: مدرسهٔ الامام علی بن ابی طالب.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.